

*Т. І. Руткевич,
аспірантка кафедри аграрного менеджменту,
Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця*

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА

*Т. І. Rytkevich,
postgraduate student of department of agricultural management,
Vinnitsia National Agrarian University, Vinnitsa*

ECONOMIC EFFICIENCY OF MILK PRODUCTION

Викладено теоретичні основи підвищення економічної ефективності виробництва молока. Визначено, що для оцінки економічної ефективності виробництва молока потрібно використовувати відповідні критерії і систему взаємопов'язаних показників. Проаналізовано динаміку основних показників економічної ефективності виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами України та розроблено пропозиції щодо підвищення її рівня. З'ясовано, що для ефективного виробництва молока одним з головних чинників є формування високопродуктивного стада. Молочне стадо є головним засобом у виробництві молочної сировини й від його продуктивності залежать результати виробництва господарюючих суб'єктів. Проведено аналіз економічної ефективності виробництва молока за допомогою системи відповідних показників. Розглянуто витратну частину виробництва молока. Розроблено пропозиції для підвищення економічної ефективності молочної галузі.

The theoretical basis of economic efficiency and quality of milk. It is determined that to assess the economic efficiency of milk production should be used relevant criteria and a system of interrelated indicators. The dynamics of main indexes of milk production economic efficiency by the agricultural enterprises of Ukraine is analyzed in the article and the offers of increase its level are developed. It was found that one of the main factors for efficient milk production is the formation of highly productive herd. Dairy herd is a major tool in the production of raw milk and its performance depends on the results of production businesses. The economic efficiency of milk production was analyzed through a system of appropriate indicators. Milk production costs were considered. Suggestions to improve the economic efficiency of the dairy industry are given.

Ключові слова: *молоко, підприємства, продуктивність, ціна, прибуток, собівартість, рентабельність, ефективність.*

Keywords: *milk, enterprise, productivity, price, profit, cost, profitability, efficiency.*

Постановка проблеми. Для стабільного економічного зростання галузі молочного скотарства та забезпечення населення молочною продукцією, необхідно постійно здійснювати заходи з підвищення ефективності виробництва, покращення якості молочної продукції і зниження її собівартості. Так як в масштабі економічного розвитку країни та її економічного потенціалу молочна галузь відіграє роль одного з головних джерел поліпшення ресурсного та розвитку експортного потенціалів, то підвищення рівня ефективності виробництва молока є найважливішим завданням, розв'язання якого повинно здійснюватися не тільки на державному, але й на регіональному рівнях, де вирішуються питання забезпечення населення продуктами харчування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням питань економічної ефективності виробництва молока, забезпечення його конкурентоспроможності на вітчизняних та світових ринках займається велика кількість вчених-економістів: П.С. Березівський, В.І. Бойко, М.М. Ільчук, С.Р. Камілова,

М.Л. Пархоμεць, В.І. Редько, П.Т. Саблук, О.А. Яковлева та багато інших. Разом з тим, актуальність цих проблем не зменшується, тому виникає необхідність подальшого їх дослідження та розробки рекомендацій щодо їх вирішення.

Постановка завдання. Метою дослідження є проведення аналізу економічної ефективності виробництва молока в Україні та розробка практичних рекомендацій щодо її підвищення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність виробництва як економічна категорія відображає дію об'єктивних економічних законів і проявляється в результативності виробництва. Вона є тією формою, в якій реалізується мета суспільного виробництва. Економічна ефективність показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці, а також сукупних їх вкладень.

В ефективності виробництва відображується вплив комплексу взаємопов'язаних факторів, які формують її рівень і визначають тенденції розвитку. У зв'язку з цим, для оцінки економічної ефективності виробництва молока використовують відповідний критерій і систему взаємопов'язаних показників, які відбивають вимоги економічних законів і характеризують вплив різних факторів. Для ефективного виробництва молока одним з головних чинників є формування високопродуктивного стада, оскільки молочне стадо є головним засобом у виробництві молочної сировини й від його продуктивності залежать результати виробництва господарюючих суб'єктів. Найкращий прояв генетичного потенціалу молочних корів відбувається у процесі повноцінної годівлі й належних умов утримання, більш того, поєднання цих процесів є обов'язковою умовою для підвищення продуктивності молочного стада й, відповідно, збільшення валових надоїв молока [1].

Визначення економічної ефективності виробництва молока здійснюється на основі системи показників, за допомогою яких можна визначити поточний стан, динаміку економічних процесів та виявити резерви її підвищення. В свою чергу вони повинні враховувати відповідні властивості молочної галузі.

Розглянемо ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах України за допомогою показників, що найчастіше використовуються в аналізі ефективності виробництва (табл.1).

Таблиця 1.
Економічна ефективність виробництва молока в Україні

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	Відхилення 2014р. до 2010р.	
						+/-	%
Вироблено тис. т	11248,5	11086	11377,6	11488,2	11132,8	-115,7	-1,03
Середній річний удій молока від 1 корови, кг	4082	4174	4361	4455	4508	426	10,44
Кількість реалізованої продукції, тис. т	1893,5	1961,6	2203	2278,4	2446,7	553,2	29,22
Повна собівартість продукції, млн. грн.	4335,04	5184,48	5871,58	6932,07	8031,95	3696,91	85,28
Чистий дохід, млн. грн.	5108,76	6142,02	6008,53	7877,53	8918,49	3809,73	74,57
Повна собівартість 1 ц продукції, грн.	228,94	264,3	266,52	304,25	328,3	99,36	43,4
Ціна реалізації за 1 ц, грн.	269,81	313,12	272,74	345,75	364,50	94,69	35,1
Витрати на виробництво 1 ц, грн.	199,64	232,79	242,63	272,54	294,20	94,56	47,37
Прибуток, млн. грн.	773,72	957,54	136,95	945,47	886,53	112,81	14,58
а) на 1 ц, грн	40,87	48,82	6,22	41,50	36,20	-4,67	-11,43
б) на 1 гол, грн	1668,31	2037,75	271,25	1848,83	1631,90	-36,42	-2,18
Рівень товарності, %	16,83	17,69	19,36	19,83	21,98	5,14	30,56
Рівень рентабельності, %	17,9	18,5	2,3	13,6	11,0	-6,9	-38,5

Економічна ефективність виробництва молока, його якість залежать від породних і індивідуальних особливостей корів, в свою чергу їх продуктивність – від раціонів та їх збалансованості, саме тому господарства повинні більше уваги приділяти системі годівлі та її удосконаленню. За даними динаміки показників економічної ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах України продуктивність корів в 2014 році зросла на 10,44% порівняно з 2010 роком. Це свідчить про підвищення рівня інтенсифікації виробництва. При цьому упродовж 2010–2014рр. обсяг реалізованого молока підвищився з 1893,5 тис. т до 2446,7 тис. т, або на 29,22 %, незважаючи на зменшення його виробництва – на 115,7 тис. т. Це можна вважати позитивним зрушенням, оскільки воно відображає зростання зацікавленості до реалізації молока.

Розглядаючи показники економічної ефективності виробництва молока, можна відзначити, що головною причиною зниження її рівня протягом періоду, що розглядається, стало стрімке підвищення собівартості одного центнера молока (на 43,4%), темпи зростання якої перевищили темпи зростання реалізаційної ціни на 35,1% у 2014р. порівняно з 2010р. Прибутковість сільськогосподарських підприємств

зросла більш як на 14,5%, однак рівень рентабельності знизився аж на 6,9 відсоткових пункти і у 2014 році склав лише 11%, що може забезпечити лише просте відтворення галузі.

Розглядаючи витратну частину виробництва, слід зазначити, що однією з особливостей виробництва молока є повільна окупність капіталовкладень, пов'язана з біологічним розвитком тварин й процесами їх відтворення. Підвищення рівня продуктивності корів передувє тривалий процес їх утримування та догляду, який складає близько трьох років, протягом яких виробник витрачає велику кількість коштів на використання матеріально-технічних і трудових ресурсів, що робить виробництво молока фондо- та трудомістким [2].

Собівартість виробництва молока – це один з найважливіших показників, що характеризує економічну ефективність його виробництва. Її рівень залежить від багатьох чинників, зокрема, від рівня продуктивності корів, затрат праці та її оплати на одиницю продукції, собівартості кормів і їхніх витрат на 1 ц молока [1].

Для з'ясування причин, які зумовили зріст собівартості молока в сільськогосподарських підприємствах України, вважаємо за необхідне дослідити структуру витрат на виробництво одного центнера молока (табл.2).

Таблиця 2.
Розмір і структура затрат на виробництво 1 ц молока в Україні

Елементи і статті затрат	Розмір, тис. грн.		Структура, %		Відхилення 2014р. до 2010р.	
	2010	2014	2010	2014	тис. грн.	%
прямі матеріальні витрати	131,97	204,56	66,10	69,53	72,59	3,43
з них						
корми	93,93	141,05	47,05	47,94	47,12	0,90
пальне і мастильні матеріали	11,49	17,13	5,75	5,82	5,64	0,07
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	6,62	10,87	3,32	3,70	4,25	0,38
решта матеріальних витрат	19,94	35,51	9,99	12,07	15,57	2,08
прямі витрати на оплату праці	38,77	46,97	19,42	15,97	8,20	-3,45
інші прямі витрати і загальновиробничі витрати – всього	28,90	42,67	14,48	14,50	13,77	0,03
з них						
амортизація необоротних активів	8,37	12,70	4,19	4,32	4,33	0,13
відрахування на соціальні заходи	13,75	17,20	6,89	5,85	3,45	-1,04
решта інших прямих та загальновиробничих витрат	6,78	12,77	3,40	4,34	5,99	0,94
Всього витрат:	199,64	294,2	100	100	94,56	x

З наведених даних видно, що в 2014 році в структурі собівартості молока найбільшу частку займають матеріальні витрати (69,53%), доля яких в динаміці зросла на 3,4 пункти, що вказує на підвищення матеріаломісткості галузі. З них витрати на корми в 2014р. становили 47,94%.

Витрати на оплату праці склали 15,97%. Незважаючи на те, що частка витрат на оплату праці у собівартості 1 ц молока, порівняно з 2010 р., зменшилась на 3,45%, їх сукупні витрати на виробництво молока збільшились відповідно на 21%, що призвело до загального зростання собівартості молока майже на 47%. У 2014р. собівартість 1 ц молока в сільськогосподарських підприємствах у середньому становила 294,2 тис. грн., що також на 94,56 грн. більше рівня 2010р. Відчутним було зростання інших прямих загальновиробничих витрат (майже в 1,5 рази), в більшій мірі, за рахунок збільшення амортизаційних та інших прямих загальновиробничих відрахувань.

Для підвищення економічної ефективності галузі необхідне запровадження інтенсифікаційних заходів. Більшість економістів-аграрників розуміють під інтенсифікацією форму розширеного відтворення, при якій на основі додаткових вкладень відбувається збільшення виробництва сільськогосподарської продукції при одночасному підвищенні його економічної ефективності. У силу цього інтенсифікація тваринництва повинна характеризуватися додатковими вкладеннями. Одним з основних показників рівня інтенсивності в скотарстві є витрата кормів на одну корову [1].

Як правило, господарства з більш інтенсивним рівнем годівлі вкладають більше засобів у розрахунок на одну корову й одержують більш високу їхню продуктивність. Інтенсифікацію галузі молочного скотарства варто починати зі зміцнення й удосконалювання кормової бази. Мається на увазі поліпшення якісного складу раціонів, забезпечення їх повноцінним перетравлюваним протеїном, мінеральними речовинами і мікроелементами. Однак ріст економічної ефективності спостерігається не при будь-якому підвищенні рівня годівлі, а тільки в тих випадках, коли ріст продуктивності тварин значно випереджає додаткові витрати кормів.

Рівень інтенсивності скотарства характеризується також таким загальним економічним показником, як величина витрат у вартісній формі в розрахунок на одну корову. Збільшення витрат, як правило, дозволяє збільшити споживання ресурсів і інших факторів виробництва, що роблять найбільш істотним вплив на рівень молочної продуктивності. Однак приріст продукції в грошовому вираженні повинний випереджати величину витрат, що обумовили цей процес. Інакше кажучи, даний процес повинний забезпечувати зниження

собівартості виробництва одиниці продукції. У цьому випадку процес інтенсифікації буде супроводжуватися ростом економічної ефективності [4].

Рівень інтенсивності молочного скотарства тісно зв'язаний із сезонністю виробництва молока. Чим нижчий рівень сезонності, тим інтенсивніше працює галузь. Сезонність у закупівлях молока породжує додаткові вкладення в збільшення потужностей молочних заводів у розрахунку на безперервне приймання молока в період максимального надходження, знижує рівень використання основних фондів промисловості. Рівномірне одержання молока протягом року досягається за допомогою збалансованої годівлі корів та її утриманням у сприятливих приміщеннях і правильній організації отелень по місяцях року. При екстенсивному молочному скотарстві різниця між виробництвом молока в літні і зимові місяці дуже значна. Основна кількість молока отримується у літній період. Узимку в таких господарствах відчувається нестача кормів і приходиться забезпечувати молочне стадо підтримуючим кормом до нового пасовищного сезону.

Сезонність виробництва молока в основному залежить від двох факторів: розподілу отелень і організації годівлі корів. Для рівномірного одержання продукції протягом року отелення рекомендується проводити в основному в осінньо-зимовий період. Корови, в цей час, мають більш високу продуктивність. збільшується середня жирність молока. Налагоджена робота по відтворенню стада є теж важливим резервом зниження собівартості молока. Затримка із заплідненням тварин приводить до значних перевитрат кормів. Запліднення в оптимальні строки добре розвинених тварин надасть можливість на 10-12% скоротити витрати на вирощування корів, а також одержати більшу кількість продукції за один рік життя тварин [3].

Виробництво молока є однією з найбільш трудомістких галузей сільськогосподарського виробництва. Рівень продуктивності праці в цій галузі залежить в основному від завантаженості працівника ферми і рівня продуктивності тварин. Норма закріплення тварин за працівниками молочних ферм встановлюється в залежності від рівня механізації основних технологічних процесів, прийнятої технології утримання тварин, організації праці і ряду інших факторів. Однією з важливих умов підвищення продуктивності праці в галузі є запровадження комплексної механізації з використанням новітньої техніки. Слід особливо зазначити, що на економічну ефективність галузі істотно впливає технологія виробництва. У молочному скотарстві прогресивною є поточно-цехова технологія.

Для збільшення виробництва молока і зменшення його собівартості потрібно здійснити комплекс заходів. Головною метою підприємств повинно бути підвищення урожайності усіх кормових культур. Високі врожаї кормових культур є значним резервом зниження собівартості молока і підвищення рівня годівлі молочного стада. Правильна організація кормової бази, забезпечення тварин необхідними кормами не тільки головна умова збільшення виробництва молока, а й основний резерв зниження його собівартості. Збалансованість поголів'я тварин і обсягів кормової бази є такими факторами, які не потребують додаткових ресурсів, це не капіталомісткий шлях підвищення їх продуктивності [2].

Необхідно також підвищувати рівень механізації трудоемних процесів на фермах, тобто роздачу кормів, прибирання гною, доїння корів та інше. Поряд з цим слід запровадити фірмову торгівлю молоком та молокопродуктами; підвищувати рівень оплати праці тваринників; забезпечувати їх спецодегдою та медикаментами; надавати кредити підприємствам по переробці молока і створювати мережі пунктів по закупівлі молока від населення; поліпшувати забезпечення виробників засобами механізації молочних ферм та обладнанням для переробки молока: підвищувати купівельну спроможність населення, передусім у великих містах, де внаслідок зростання роздрібних цін різко скорочується попит на молоко і продукти його переробки.

Висновки з даного дослідження. В сучасних умовах ринкових відносинах вижити і динамічно розвиватися зможуть тільки ті господарства, які знайдуть і зуміють реалізувати стратегії по досягненню високої окупності ресурсів, одержанню більшої кількості продукції на одиницю витрат. Підприємства України мають можливість виробляти менш затратне молоко за рахунок приведення в дію вищезазначених резервів ощадливості, які не потребують додаткових вкладень капіталу, але вимагають чіткої організації і дотримання технологічної дисципліни, прояву професіоналізму з боку керівництва, спеціалістів і безпосередніх виконавців.

За останні роки в молокопродуктовому підкомплексі намітились позитивні зрушення: зросла частка сільськогосподарських підприємств у загальному виробництві молока, збільшилась кількість великотоварних спеціалізованих формувань, підвищився рівень продуктивності корів, але рівень рентабельності виробництва молока в більшості господарств залишається низьким, а в окремих виявляється збитковим.

Література.

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: Підручник / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 779 с.
2. Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні : моногр. / за ред. П.Т. Саблука, В.І. Бойка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 340 с.
3. Ключко В. М. Стан та шляхи підвищення економічної ефективності молокопродуктового підкомплексу АПК України/ В. М. Ключко // Ефективна економіка. – 2013. – №6. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/>
4. Маслак О.О. Пріоритети молочної галузі / О.О. Маслак // Агробізнес сьогодні. – 2014. – №22(293). – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/ostannia-vip-novyna/2468-2014-11-20-10-59-18.html>
5. Радько В. І. Економічна ефективність виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами України / В. І. Радько // Науковий вісник нац. університету біоресурсів і природокористування України . – 2013

. – N181 Ч.6: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – С. 186-191.

6. Сільське господарство України. – Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

7. Тваринництво України. – Електронний ресурс. – [Режим доступу] : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/katalog/kat_u/2015/sb/zb_tvar_2014.zip.

8. Яковлева А.О. Проблеми та основні напрямки ефективного виробництва молока в Черкаській області [Електронний ресурс] / А.О. Яковлева // Збірник наукових праць Кіровоградського національного технічного університету. – 2012. – №22(частина II).– Режим доступу до журн. : [http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/75.pdf](http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/75.pdf).

References.

1. Andrijchuk, V.H. (2013), *Ekonomika pidpriemstv ahropromyslovoho kompleksu* [The economy of agricultural enterprises], KNEU, Kyiv, Ukraine.

2. Sabluka, P.T. and Bojka, V.I. (2005), *Ekonomika vyrobnytstva moloka i molochnoi produktii v Ukraini* [Economics of milk and dairy products in Ukraine], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

3. Klochko, V. M. (2013), “State and ways to improve economic efficiency molokoproduktovoho subcomplex AIC Ukraine”, *Efektivna ekonomika*, [Online], vol . 6, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 4 Nov 2015).

4. Maslak, O.O (2014), “Priorities for dairy industry”, *Ahrobiznes s'ohodni*, [Online], vol . 22, available at: <http://www.agro-business.com.ua/ostannia-vip-novyna/2468-2014-11-20-10-59-18.html> (Accessed 24 Nov 2015).

5. Rad'ko, V.I (2013), “Economic efficiency of milk production by agricultural enterprises Ukraine”, *Naukovyj visnyk NUBiP Ukrainy*, vol. 181, pp. 186–191.

6. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2014), “Agricultural Ukraine”, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 24 Nov 2015).

7. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2014), “Animal Ukraine”, available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/katalog/kat_u/2015/sb/zb_tvar_2014.zip. (Accessed 24 Nov 2015).

8. Yakovlieva, A.O. (2012), “The problems and basic directions of efficient milk production in the Cherkasy region”, // *Zbirnyk naukovykh prats' Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu*, [Online], vol . 22, available at [http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/75.pdf](http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/75.pdf). (Accessed 24 Nov 2015).

Стаття надійшла до редакції 14.12.2015 р.